

Стирнік Н. С.,
старший викладач кафедри іноземних мов
для гуманітарних спеціальностей
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

МОТИВ ЖОРСТОКОСТІ У ТВОРАХ Д. Г. ЛОУРЕНСА (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРШОЇ ЗБІРКИ ОПОВІДАНЬ «ПРУССЬКИЙ ОФІЦЕР», 1914)

*До 100-річчя Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара*

Анотація. У статті викладено результати дослідження специфіки художнього оприявлення мотивів агресії, жорстокості та насилля у двох оповіданнях Д.Г. Лоуренса («Прусський офіцер», «Шпичка в серці»), що увійшли до першої збірки письменника «Прусський офіцер й інші оповідання». Проаналізовано причини жорстокості й особливості вияву агресії та насильства героями Лоуренса.

Ключові слова: модернізм, оповідання, насилля, жорстокість, конфлікт, агресія, мотив відчуження.

Постановка проблеми. Сучасний світ, на жаль, страждає від жорстокості та насилля, варто також відзначити й той факт, що в «повсякденному житті насилля просто існує» [8, с. 98]. Інформаційний потік сьогодення перенасичений агресією та конфліктами, суспільство «стикається навіть із неспровокованими нападами, випадковими пострілами, суїцидними виявами та геноцидом» – “the world today faces unprovoked attacks, random shootings, suicide missions, and genocide” [7, с. 85]. На думку дослідників, «саме на сучасному етапі історичного розвитку людства «темна сторона» людської природи якось незвичайно посилилася й вийшла з-під контролю» [11]. Об'єктом уваги автора статті є оповідання Лоуренса («Прусський офіцер» і «Шпичка в серці»), де також простежуються аспекти жорстокості, вияви морального та фізичного знущання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжна лоуренсіана насичена та багата на дослідження різноманітних аспектів малої прози письменника-модерніста Д.Г. Лоуренса, серед яких також є розвідки, що порушують проблеми насильства, наслідки війни, післявоєнні страждання та божевілля зокрема (М. Сквірес, М. Рагачевська, Дж. Мейерс, А. Нопф та інші вчені). Оповідання та поезії Д.Г. Лоуренса стали об'єктом наукових рефлексій сучасних українських літературознавців Н. Жлуктенко, Е. Гончаренко, Є. Чернокової, Н. Глінки, Н. Кудрик, І. Галуцьких та інших науковців. Однак дослідження аналізу саме мотиву жорстокості й насильства в оповіданнях письменника практично відсутні, що й зумовило актуальність нашої розвідки.

Мета статті – проаналізувати особливості вияву жорстокості в оповіданнях першої збірки Д.Г. Лоуренса «Прусський офіцер».

Виклад основного матеріалу. Тема насилля й жорстокості завжди була в центрі уваги митців художнього слова. Згодом у західноєвропейській філософії виокремлюється проблема відчуження, що має неабияке значення в осмисленні природи жорстокості. Як зазначає Г.Р. Чернова, «власне науковими роз-

відками щодо поняття «жорстокість» почали займатися у процесі диференціації наукового знання представники різних галузей психології й патопсихології (А. Адлер, В. Джемс, Ч. Ломброзо, З. Фройд, К. Юнг та інші вчені)» [11]. Але особливий сплеск наукового інтересу до проблеми насилля й жорстокості спостерігається після Другої світової війни, саме на цей період припадає поява багатьох наукових досліджень, присвячених цій темі. Аналіз наукових праць свідчить, що термін «жорстокість» і досі не сформульовано як наукове поняття, його немає «ані в філософській, ані в психологічній, ані в культурологічній, ані в соціологічній довідковій літературі, ані в енциклопедіях» [11], що, безперечно, спричинено багатогранністю самої природи жорстокості як особливості людської психіки.

Зображення виявів жорстокості, брутальності, насильства, фізичного та морального знущання, крові, смерті є поширеним у художніх творах. На думку деяких літературознавців, «неможливо уявити собі «безкровного» Шекспіра, Гомера, Овідія, Марло (хоч Христофера, хоч Філіпа), так само як Мільтона, Лоуренса, Твена, Діккенса, Фроста, Толкіна, Фіцджеральда, Гемінгвея, Беллоу та багатьох, багатьох інших» [10, с. 105]. При цьому дослідники творчості Д.Г. Лоуренса акцентують, що його персонажі «часто-густо застосовують фізичне насилля» [10, с. 99]. Яскравими прикладами цієї тези є оповідання першої збірки письменника «Прусський офіцер», аналіз яких запропоновано у статті. Дослідник творчості Лоуренса Майкл Сквірес зазначав, що «письменник передбачав такі вчинки у своїх творах. Побиття, стрілянина, самогубство, вбивство та постійне використання зневажливої мови – усі ці аспекти й визначають його твори» – “D.H. Lawrence has anticipated such acts in his writing. Beatings, shootings, suicide, murder, and a systematic use of language as hatred all define his work” [7, с. 85]. У шкільному підручнику “Movements in European History” («Події в історії Європи»), над яким Лоуренс працював протягом 1918–1919 років, письменник припустив, що «в історичних циклах завжди закодовано вияви насилля» – “Lawrence implies that cycles of history always encode eruptions of violence” [9, с. 85]. Проблема жорстокості є в центрі уваги представників різних галузей науки, і це підкреслює складну природу та всеохопний характер цього феномена людської психіки. Відсутність чіткого визначення концепту «жорстокість» та його самостійного наукового побутування призводить до ототожнення поняття з поняттями «зло», «агресія», «насилля», «деструктивність» тощо [11]. Наприклад, насилля найчастіше визначається як «особистий, навіть інтимний аспект

людських відносин, але його коріння сягає й суспільного життя, й культурного середовища», адже «насильство – стародавня та всюдисуща тінь людства» [10, с. 98]. Насильство може бути символічним, тематичним, біблейським, шекспірівським, романтичним, алегоричним, трансцендентним [10, с. 98]. Дослідники виокремлюють два види насилля в художніх творах: «вузькоспецифічне, коли автор примушує героїв вбивати й калічити один одного або самих себе, і розповідне, сюжетне насилля, коли автор сам вбиває та призводить до загибелі персонажів» [10, с. 99]. В оповіданнях Лоуренса (і не тільки першої збірки) «Прусський офіцер», «Шпичка в серці», «Рубіж», «Англіє, моя Англіє» спостерігається, на нашу думку, саме перший, вузькоспецифічний, вид насилля. Звернімося до аналізу оповідань Лоуренса «Прусський офіцер» (1913) і «Шпичка в серці» (1914), адже саме в них яскраво зображено сцени фізичного («Прусський офіцер») та морального насилля («Шпичка в серці»). Зарубіжний дослідник К. Кушман виокремлює шість кращих, на її думку, оповідань першої збірки письменника: «Запах хризантем» (“*Odour of Chrysanthemums*”), «Дочка баришника» (“*Daughters of the Vicar*”), «Сутінки весни» (“*The Shades of Spring*”), «Біла панчоха» (“*The White Stocking*”), «Шпичка в серці» (“*The Thorn in the Flesh*”), серед яких «Прусський офіцер» сподобалося їй все ж таки «меншою мірою» – “*to a lesser extent*” [1, с. 7]. Деякі дослідники творчості митця вже в цьому оповіданні зауважили «впевненість почерку молодого прозаїка та його психологічну майстерність» [2]. Сам Лоуренс також був задоволеним оповіддю й пізніше в листі до К. Сагар написав: «щойно завершив найкраще із своїх оповідань – про німецького офіцера в армії та його денщика» – “*I have written the best short story I have ever done – about a German officer in the army and his orderly*” [3, с. 143].

У «Прусському офіцері» та «Шпичці в серці» йдеться про військових, жорстоке та зневажливе ставлення старших за чином до підлеглих. Вважаємо, що із дванадцяти творів першої збірки письменника «Прусський офіцер» однойменне оповідання є одним із кращих й емоційно насичених. За задумом автора оповідання було завершальним у збірці та мало назву «Честь і зброя», але за ініціативою редактора Е. Гарнетта стало першим, а назву було змінено на «Прусський офіцер». Лоуренс дуже обурився й досить емоційно прокоментував це: «Гарнетт – диявол, назвати мою збірку оповідей Прусський офіцер – який Прусський офіцер?» – “*Garnett was a devil to call my book of stories The Prussian Officer – what Prussian officer?*” [2, с. 142].

Як відомо, література є відзеркаленням дійсності й подій тієї чи тієї доби. Роки Першої світової війни не стали винятком, адже були «періодом великих випробувань і напружених пошуків» для мислителів і письменників-модерністів [8]. Серед мислителів, які не схвалювали та не підтримували війну, «намагалися зрозуміти закономірність розвитку суспільства, насичуючи свої твори елементами деспотизму, моральних і фізичних знущань» [12], був і Д.Г. Лоуренс. Він «засуджував і проклинав війну, вважаючи її виявом вищого божевілля, свідченням відсутності людяності» [8]. Сцени насильства в оповіданнях Лоуренса відображають те, що спостерігав письменник у сучасному йому суспільстві, але, що є важливим, це «давало йому змогу вільно обмірковувати вплив соціального класу та нації, що похо-

дять із минулого» – “*allows him to ponder imaginatively the effects of class and race that are derived from history*” [7, с. 102]. Письменник говорить: «Я ненавиджу та відчуваю відразу до війни, це все неправильно, все нерозумне, все – жахлива помилка» – [1]. Дослідник В. Бичков переконаний, що саме «релятивність моральних цінностей, яка стверджувалася німецьким мислителем Ніцше, висвітлені Фройдом агресивно-сексуальні інстинкти людини, художній досвід маркіза де Сада і Л. Захер-Мазоха призвели до включення у сферу мистецтва величезної та різноманітної сфери жорстокості» [13, с. 30].

Однією з передумов до написання оповідання «Прусський офіцер» став етнічний конфлікт 1910 року в Німеччині, коли лейтенант (раніше дисциплінарно покараний за образу ельзаського новобранця) зарубав вуличного чоботаря. Інші дослідники вважають, що поштовхом до написання оповіді була невеличка історія, почута Лоуренсом від батька його дружини Фріди фон Рихтгофен, а на думку інших, «Прусський офіцер» – це «повністю вигадана історія» [2, с. 142]. В оповіданні йдеться про прусського капітана та денщика, який не лише своїми вчинками, а навіть своїм існуванням драгував і викликав неабияку лютю у старшого за чином. Спочатку їхні стосунки були нейтральними: один наказував, а інший виконував, але потім «по поступово щось змінилося» – “*then the change gradually came*” [3, с. 184]. Зруйнувавши ще змолуду свою власну кар’єру через картярські борги, офіцер так і залишився піхотним капітаном. Молодість, упевненість і юнацька чистота його слуги вкрай драгували та нервували його: «у юнакові була якась свобода та самодостатність, у його рухах було щось таке, що змушувало офіцера напружуватися. І це виводило його із себе» – “*there was something so free and self-contained about him, and something in the young fellow’s movement, that made the officer aware of him. And it irritated him*” [3, с. 185]. Юнак мужньо терпів безкінечні побиття та знущання, аж доки не задушив свого капітана, а сам помер у маренні від емоційного та психологічного напруження.

Під час перебування в Меці* Лоуренса було помилково заарештовано за шпіонаж і той був змушений провести деякий час у несприятливих умовах, очікуючи з’ясування обставин. Так, сповна відчувши «пруссіанізм із власного досвіду» – “*prussianism at close range*” [5, с. 233], Лоуренс у «Прусському офіцері» та «Шпичці в серці» доніс до читача весь жах нелюдського поводження офіцерів із солдатами. Варто зазначити, що в оповіді «Прусський офіцер» використано значну кількість слів і словосполучень із семантикою жорстокості та насилля: синці [3, с. 183]; величезні синці на задній частині стегон [3, с. 183]; він придушив біль і опанував себе [3, 183]; офіцер придавив олівцем палець денщика і запитав [3, с. 186]; був грубим і жорстоко глузував над юнаком [3, 187]; кинув в обличчя юнака важку армійську рукавицю [3, 187]; ударив солдата пряжкою по обличчю; на його губах виступила кров [13, 188]; стусаном ноги ззаду юнака викинуло вперед тощо [3, 190]. Майже кожна сторінка пронизана як фізичним, так і емоційним болем (адже тон офіцера був таким їдким, немов кислота), знущанням, наругою, насиллям і стражданням. Знущаючись із денщика, офіцер запитував: «Серед яких скотів ти виховувався, що не можеш дивитися прямо? Дивись мені в очі, коли я з тобою розмовляю!» [3, с. 187].

Філософія Ніцше, експериментальні дослідження австрійського психіатра й засновника теорії психоаналізу Фрейда та його послідовників значною мірою впливали на «художній простір, де помітне місце зайняла репрезентація та естети-

* Мець – місто на межі трьох держав – Франції, Німеччини та Люксембурга. Входило до складу різних держав, було незалежним. Після франко-прусської війни 1871–1872 років відійшло до Німеччини і з 1871 до 1918 та в 1940–1944 роки було у складі Німеччини.

зачія жорстокості, насилля, терору, війн, катастроф і подібних до них актів і станів, що пов'язані із визволенням, перш за все, агресивних й еротико-агресивних інстинктів людини» [13, с. 30]. Наприклад, щодо оповідання «Прусський офіцер» біограф Лоуренса Г. Мур припускає, що в ньому змальовуються гомосексуальні моменти [5, с. 233]. У листі до Е. Гарнетта Лоуренс написав: «жорстокість – це форма збоченого сексу ... І солдати, перебуваючи разом, чоловіки без жінок, яких ніколи не задовольняли жінки. Це сексуальна збуджена хіть породжує жорстокість» – “cruelty is a form of perverted sex ... And soldiers, being herded together, men without women, never being satisfied by a women. It is sex lust fermented makes atrocity” [2, с. 144].

За допомогою художніх засобів Лоуренс доносить до читача трагізм оповідання, підкреслює жахливу ситуацію та напружені взаємовідносини між офіцером і денщиком, а також жорстокість і знущання старшого за чином. Письменник посилює емоційний вплив на читача за допомогою таких художніх засобів, як повторення слів, повторення простих речень, метафор і порівнянь. Лоуренс використовує метафори на ознаку фізичного насилля і, як зазначають дослідники: «сцени насилля в Лоуренса надзвичайно символічні» [11, с. 102].

Письменник послідовно вживає повторення дієслів із метою змалювання неперервності дії, відтворюючи складність військової служби, як, наприклад: загін **рухався і рухався**, він безмовно **ступав і ступав** [3, с. 183], «він **йшов і йшов**, все щось **шукаючи – шукаючи** попити» [3, с. 201]; лексичні повторення, що підсилюють дію: «він відчув, як щось все **глибше і глибше** проникає до нього в душу», «це все **більше і більше** роздратовувало офіцера» [3, с. 186], «на нього **знов і знов** силпалися важкі удари» [3, с. 191]; дискантні повторення, що неодноразово трапляються в оповіді: «Ти посліпаєш?» – запитав офіцер». Це запитання повториться ще раз через кілька реплік [3, с. 188]. «Чому в тебе за вухом тирчить олівець?», «Для чого він там був?», «Ну?» [3, с. 189, 190]. Такі дискантні повторення, наявні у другому розділі оповідання, чотири рази підпорядковані розкриттю внутрішнього стану денщика, його душевного болю, страждань і пекельних мук, вогонь яких опалював усе його єство: «гаряча хвиля обпекла тіло й душу денщика» [3, с. 194], «і знов по його тілу пробігла хвиля» [3, с. 194].

Лоуренс використовує метафори з метою вираження емоційного стану героїв, особливостей їхнього внутрішнього світу, насичення оповіді образністю та виразними засобами. Цей художній троп виступає мовним засобом, що впливає та посилює емоційну сторону сприйняття оповіді читачем, формує певне ставлення до героїв. Наприклад, нестерпну спеку під час пересування роти автор змальовує так: «по обидва боки дихала вогнем широка пласка рівнина», «ноги солдат нестерпно горіли», «лямки військового мішка вже не обпалювали плечі» [3, с. 186]. Коли офіцер дізнався, що в денщика є кохана дівчина, він дуже розлютився і «тепер юнак був завалений роботою всі вечори поспіль» [3, с. 187]. Так, задоволений знущанням із денщика, що ледь тримався від побоїв на ногах, «серце капітана пронизала гостра, солодка мука» [3, с. 189]. Отже, метафори в оповіданнях Лоуренса впливають на емоції читача, посилюючи сприйняття твору.

На думку психологів, «жорстокість віддзеркалює незадоволення собою або своїм життям» [13]. Вияви жорстокості свідчать про глибокі внутрішні проблеми людини, існуючі комплекси та спробу продемонструвати свою силу, якої насправді немає. Жорстока людина сприймається сильною, він/вона

позбавлені здатності комунікації. Так, офіцер у «Прусському офіцері» не мав родини, його псевдородина – Служба (письменник навмисне написав її з великої літери). Автор саркастично наділяє капітана величезною родиною (набагато більшою, ніж у класичному розумінні). Родина офіцера складалася із солдатів, загону, роти і, нарешті, Служби, адже «одружитися йому не дозволяв його стан, і жодна жінка не надихала його до цього» [3, с. 184]. Зазначимо, що в цьому оповіданні, як майже й у всіх інших, Лоуренс також зображує проблему відчуження героя. Так, офіцер перебував у своєму власному світі, «із солдатами поводився безпристрасно, з денщиком спочатку поводився холодно й байдуже та не бажав повертатися до життя» [3, с. 184–185].

Висновки. Отже, попри змістовні наукові розвідки щодо визначення та причини людської жорстокості, природа цього явища й нині залишається чітко невизначеною через свою неоднозначність і суперечливість. Суспільно-політична ситуація Англії початку ХХ століття, події Першої світової війни, її негативний вплив на психіку пересічної людини знайшли своє відображення в художніх творах. Тема жорстокості, а звідси насильство, агресивна поведінка, ворожнеча, відчуження героїв яскраво представлені в оповіданнях Лоуренса. Адже він, як і його сучасники, письменники-модерністи, долучаючи до своїх творів елементи жорстокості, моральних і фізичних знущань, намагався зрозуміти закономірності розвитку суспільства загалом і відповісти на проблемні запитання, відповіді на які, на жаль, не завжди були однозначними й перебували на поверхні.

Література:

1. Cushman K. D.H. Lawrence at Work. The Emergence of the Prussian Officer Stories. Hassocks: The Harvester Press, 1978. 239 p.
2. Grmelova A. “The Prussian Officer” in the Context of D.H. Lawrence’s Short Fiction. URL: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/104020/1_BrnoStudiesEnglish_24-1998-1_12.pdf?sequence=1
3. Lawrence D.H. Collected Stories. London: Everyman’s Library, 1994. 1397 p.
4. Lawrence D.H. Odour of Chrysanthemums and Other Stories / сост. сборника и авт. предисл. Н.М. Пальцев. М.: Progress Publishers, 1977. 292 с.
5. Moore H.T. The Priest of Love: A Life of D. H. Lawrence. New York: Penguin Books, 1974. 704 p.
6. Ragachewskaya M. War Trauma and Madness in the Fiction of D.H. Lawrence and Virginia Woolf. URL: <https://journals.openedition.org/lawrence/239>
7. Squires M. Modernism and the Contours of Violence in D.H. Lawrence’s Fiction. URL: <https://www.questia.com/library/journal/1G1-164104796/modernism-and-the-contours-of-violence-in-d-h-lawrence-s>
8. Библиотека java. URL: <https://javalibre.com.ua/java-book/author/bio/25049>
9. Жестокость. Психология и психиатрия. URL: <http://psihomed.com/zhestokost/>
10. Фостер Т. Искусство чтения. Как понимать книги / Пер. с англ. М. Сухотиной. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2015. 301 с.
11. Чернова Г. Феномен жестокости: культурно-антропологический аспект. URL: <http://www.dissercat.com/content/fenomen-zhestokosti-kulturno-antropologicheskii-aspekt>
12. Чернова И., Сергеев В. Мотив жестокости в немецкой литературе (на примере цикла сказок В. Гауффа «Караван» 1825 г.). URL: <http://old.kpfu.ru/fil/kn2/index.php?sod=43>
13. Эстетика на переломе культурных традиций / Отв. ред. Н.Б. Маньковская. Москва: ИФ РАН, 2002. 237 с.

Стырник Н. С. Мотив жестокости в произведениях Д. Г. Лоуренса (на материале первого сборника рассказов «Прусский офицер и другие рассказы», 1914)

Аннотация. В статье рассматриваются мотивы агрессии, жестокости и насилия в рассказах Д.Г. Лоуренса («Прусский офицер», «Заноза в сердце»), которые вошли в первый сборник рассказов «Прусский офицер и другие рассказы». Анализируются причины возникновения жестокости и особенности проявления агрессии и насилия героев Лоуренса.

Ключевые слова: модернизм, рассказ, насилие, жестокость, конфликт, агрессия, мотив отчуждения.

Styrnik N. Motif of Cruelty in D. H. Lawrence's Works (on the Material of the First Collected Stories "Prussian Officer and Other Stories", 1914)

Summary. The article deals with the motifs of aggression, cruelty and violence in D.H. Lawrence's short stories ("The Prussian Officer", "The Thorn in the Flesh"), which were published in the first collected stories "The Prussian Officer and Other Stories". The reasons of cruelty originating and the features of aggression and violence development by Lawrence's protagonists are also scrutinized.

Key words: modernism, short story, violence, cruelty, conflict, aggression, alienation.